

СТЕПАНОВА О.В., к.е.н., с.н.с.

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАНУ»,
м. Донецьк

ДО ПИТАННЯ ПРО ВЗАЄМОДІЮ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ОСВІТИ

Визначені основні механізми та напрямки взаємодії соціального капіталу та освіти.

Актуальність. Соціальний капітал, як загальний ресурс, вартість якого залежить від рівня взаємодії між людьми на основі спільних норм, цінностей та сформованого рівня довіри, є вагомим фактором функціонування економічних механізмів. За останні десятиріччя в Україні спостерігається падіння як загального, так і міжособистісного рівня довіри та деградація основних соціальних норм та цінностей, які є традиційними для українського суспільства. Ці процеси обумовили руйнування соціального капіталу. В таких умовах, існує нагальна необхідність виявлення корінних причин такого руйнування, а також визначення нових факторів-стимуляторів накопичення соціального капіталу у сферах його генерування, зокрема у сфері освіти.

Мета дослідження. Визначення основних напрямків та механізмів взаємодії освіти та соціального капіталу в контексті підвищення потенціалу його накопичення в Україні.

Основна частина. Рівень освіченості суспільства є вагомим предиктором не лише рівня його економічного добробуту, а й рівня накопиченого в суспільстві соціального капіталу. Взаємодія соціального капіталу та освіти може відбуватися на різних ієрархічних рівнях, зокрема індивідуальному рівні, а також рівні груп та суспільства. Поряд з цим, слід зауважити, що існує взаємний прямий та опосередкований вплив соціальний капіталу та освіти. На нашу думку, соціальний капітал є сукупністю фактичних та потенційних ресурсів, які отримують економічні суб'єкти на різних ієрархічних рівнях управління зі сталого володіння мережею соціальних відносин та зв'язків, що створюють цінність, яка прямо чи опосередковано впливає на результативність функціонування економічного суб'єкта. Такі зв'язки можуть існувати не лише в практичному стані, а й у формі матеріального та інформаційного обміну, що спричиняють їх існування. Базовими детермінантами соціального капіталу суспільства є соціальні цінності, норми, зв'язки, інститути, довіра, соціальна солідарність та згуртованість та ін.

Багато учених-економістів досліджують освіту як частину людського капіталу. Однак, за останнє десятиріччя вітчизняними та зарубіжними науковцями проведено багато досліджень, які встановили щільний взаємозв'язок між розвитком освіти та накопиченим соціальним капіталом. Так, Р Патнем та Дж. Холівел у своїх працях визначили наявність кумулятивного ефекту від освіти у багатьох видах соціальної взаємодії та соціальної активності, включаючи членство у різних громадських організаціях. Автори доводять, що зростання середнього рівня освіти

не лише обумовлює перерозподіл соціального капіталу у відповідні групи, але і є фактором його накопичення. Особи з середньою та вищою освітою мають вищий рівень соціальної активності та частіше дотримуються соціальних норм та цінностей, ніж особи з початковою освітою [7]. Дж. Коулмен отримав перші емпіричні свідчення наявності зв'язку між соціальним капіталом (міцність родинних зв'язків, належність до груп, де освіта визнається позитивною цінністю) та процесом припинення навчання у школі. Поряд з цим, він визначив, що релігійні, етнічні державні та приватні школи, будучи імплементованими у відповідні релігійні та етнічні громади, мали значно нижчі показники припинення навчання порівняно з іншими школами, оскільки відповідали домінантним нормам та цінностям цих громад та посилювали їх вплив [4].

Таблиця 1.

Потенціал накопичення соціального капіталу у сфері освіти

Вектор спрямування соціального капіталу	Когнітивний соціальний капітал	Структурний соціальний капітал
Фактори стимулятори накопичення соціального капіталу	<ul style="list-style-type: none"> - підвищення рівня довіри до освіти як суспільного інституту; - підвищення рівня довіри у взаємозв'язку «вчитель – учень»; - збільшення рівня довіри між поколіннями суспільства; - поширення освітніх норм та цінностей в суспільстві; - пропаганда позитивних моделей поведінки та стилів життя; - підвищення престижності праці освітян та науковців. 	<ul style="list-style-type: none"> - формування розгалуженої мережі закладів освіти та культури; - полегшення доступу до мережі інтернет, телебачення та радіо; - забезпечення інтеграції окремих груп та вразливих верств населення до освітнього простору суспільства; - розвиток громадських організацій та публічно-приватних партнерств у сфері освіти; - формування науково-технічних парків та кластерів.
Фактори-дестимулятори накопичення соціального капіталу	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення рівня корупції у сфері освіти та науки; - поширення соціальних дисфункцій суспільства; - збільшення кількості груп населення у яких освітні норми та цінності не визнаються як важливі та необхідні для життя; - пропаганда в суспільстві через освітні заклади та ЗМІ девіантних моделей поведінки та способів життя. 	<ul style="list-style-type: none"> - скорочення мережі закладів освіти та культури; - обмеження доступу до мережі інтернет; - підвищення оплати освітніх послуг; - створення бар'єрів для інтеграції окремих груп за етнічною, расовою, мовною та іншими ознаками у вертикальні та горизонтальні мережі освітнього простору; - диспаритет між рівнем освіти та тарифними ставками заробітної плати.

Джерело: Сформовано автором

Позитивний взаємозв'язок між освітою та соціальним капіталом може бути також свідченням того, що між соціальним та людським капіталом існує тісна взаємодія: накопичення одного обумовлює збільшення іншого. Натхов Т.В. узагальнив ефекти, що визначають характер впливу освіти на соціальний капітал. За визначенням дослідника: абсолютний ефект спостерігається, в умовах коли ймовірність довіри залежить від рівня освіти індивіду і не залежить від середнього рівня його освіти у його оточенні; відносний ефект виникає за умови, якщо

ймовірність довіри залежить тільки від середнього рівня освіти в оточенні індивіда; кумулятивний ефект виникає у тих випадках, коли вплив соціального оточення та освітні характеристики індивіда доповнюють один одного [5].

Сфера освіти в Україні володіє значним потенціалом для розвитку соціального капіталу. Зокрема, в Україні за останні десятиліття значно збільшився відсоток осіб, що отримали доступ до освітніх послуг у ВНЗ, збільшилась також кількість осіб на 1000 населення, що має середню та вищу освіту [2], зросли можливості доступу населення до мереж Інтернет. Навчання в освітніх закладах, зокрема у професійних та вищих, є не лише процесом передачі знань за певною спеціалізацією та інвестицій в людський капітал, а й процесом залучення осіб та груп населення до відповідних соціальних структур та мереж взаємодії, які формують можливість для соціальної згуртованості суспільства. За визначенням Ф.Фукуями, «навчання - це процес навчання певним моральним нормам, завдяки яким, професійні стандарти стають вищими за власні інтереси професіонала. Одну із переваг, яку дає навчання, полягає у тому, що воно культивує відповідні норми, які стають джерелом соціального капіталу» [6].

Завдяки тому, що освіта пропагує норми участі та взаємності, створює форуми для суспільної діяльності, формує передумови для громадянського виховання особи, вона, зазвичай, має більшу кількість соціальних контактів, тоді як недостатній рівень освіти обмежує коло міжособистісних зв'язків, що є передумовою для отримання роботи, підтримки у складних життєвих обставинах тощо. Е. Глейзер доводить, що індивідуальний соціальний капітал збільшується зі зростанням віддачі від професій, які вимагають соціальної взаємодії [8].

Крім того, за визначенням Ф. Фукуями освіта є середовищем для накопичення соціального капіталу шляхом підвищення єдності суспільства, розвитку різноманітних елементів громадянського суспільства. Внаслідок передачі демократичних цінностей та культурних норм вища школа сприяє вихованню у населення громадянської позиції, робить внесок в державне будівництво, сприяє соціальній солідарності. Ці фактори стають каркасом для формування соціального капіталу та суспільної довіри, яка формується в результаті впевненості населення у майбутньому, у гарантованій доступності для нього суспільних ресурсів та надійного захисту на випадок виникнення складної ситуації в житті або соціально-економічної кризи. Таким чином, на думку дослідника, університети та інші навчальні заклади стають центром тяжіння для соціальної взаємодії та співпраці, формують навколо себе атмосферу соціальної довіри [6]. Н. Ні у своїх працях розкриває вплив рівня освіти на такий індикатор соціального капіталу, як залучення рівень політичної та виборчої активності громадян [8].

За даними останньої доповіді ПРООН про розвиток людського потенціалу, Україна за рівнем розвитку освітнього потенціалу посідає високе 30 місце, з відповідним індексом 0,858 серед 187 країн світу, тоді як за загальним індексом розвитку людського потенціалу – наша країна посідає 76 місце і має значно нижчий індекс – 0,729 [1]. Обсяги фінансування освіти в Україні мають сталу тенденцію до зростання [3]. Проте, незважаючи на те, що в Україні створена розгалужена мережа освітніх як середніх, так і вищих навчальних закладів, порівняно з іншими країнами, ефективного накопичення соціального капіталу у сфері освіти не відбувається.

Основними факторами, що негативно впливають на рівень накопичення соціального капіталу у сфері освіти в Україні є виникнення останнім часом фінансових та територіальних бар'єрів доступу окремих верств населення до освітніх та культурних послуг, а також розвиток в суспільстві тенденцій зниження рівня довіри до освіти як суспільного інституту, зменшення поваги до освітніх норм та цінностей. Станом на 2010-2011 рік не навчалися 11 988 осіб віком від 6 до 17 років (за причинами не пов'язаними зі станом здоров'я), з них: 5375 – дівчат; у містах 9 731 осіб, селах – 2257 осіб [3]. Частково ці особи є виключеними із мереж подальшого генерування індивідуального, групового та суспільного соціального капіталу. В Україні також збільшилось ранжування між загальноосвітніми середніми школами за можливістю доступу до їх послуг за фінансовими та територіальними ознаками. Так, за опитуванням Держкомстату України, 62,2% респондентів визначили недостатність власного доходу для отримання бажаних освітніх послуг [2], що є свідченням значних фінансових бар'єрів у доступі до освіти.

Фактор, що є свідченням ерозії соціального капіталу в Україні та який за останні десятиліття отримав значне поширення у сфері освіти - це корупція. Поширеною є також ситуація за якої отримання професійної та вищої освіти в Україні не завжди створює можливість для отримання робочого місця, а також отримання відповідної більш високої заробітної плати.

Ціна, яку повинно суспільство сплачувати за соціальне роз'єднання та атомізацію суспільства, недовіру та корупцію, є дуже вагомою та не піддається виміру [6]. В таких умовах, накопичення соціального капіталу у сфері освіти в Україні значно ускладнюється, тоді як інші країни використовують наявні у цій сфері можливості та формують соціальний капітал як вагомий ресурс соціально-економічного розвитку.

Висновки. Відтак, соціальний капітал та освіта можуть ефективно функціонувати лише на основі взаємовигідного впливу. Потреба підвищення успішності діяльності системи освіти в Україні вимагає унікального структурного поєднання фінансового, людського та соціального капіталу, яке відповідатиме реальним потребам суспільства. З іншого боку, поширення освітніх норм та цінностей в суспільстві, розвиток довіри до освіти як суспільного інституту дозволить сформувати потенціал для розвитку соціального капіталу як вагомий ресурс соціально-економічного розвитку в Україні.

Бібліографічний список

1. Доклад о человеческом развитии 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей: лучшее будущее для всех. / Пер. с англ.; ПРООН. – М. Издательство «Весь Мир», 2011. – 188 с.
2. Доповідь Державного комітету статистики України [«Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг»](#) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2010/11 навчального року. Статистичний бюлетень / Державний комітет статистики України. – Київ, 2011. – 99 с.

4. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий //Общественные науки и современность. – 2001. - № 3. - С. 121-139.
5. Натхов Т.В. Образование, социальный капитал и экономическое развитие (обзор основных исследований)// Вопросы экономики. – 2010. - № 8. – С. 112 – 122.
6. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. с англ. / Ф. Фукуяма. — М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. — 730 с.
7. Putnam R., Helliwell J. Education and social capital.// Eastern Economic Journal. – 2007.- Vol. 33. - No. 1. – P. 2- 19.
8. Social Capital and Education [електронний ресурс]. – Режим доступу: - <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTSOCIALDEVELOPMENT/EXTTSOCIALCAPITAL/0,,contentMDK:20186584~isCURL:Y~menuPK:418214~>

ДЕГТЯР Н.В., асп.

ДВНЗ "Сумський національний аграрний університет",
м. Суми

ЕКОСИСТЕМНІ ПОСЛУГИ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІЧНИМИ МЕХАНІЗМАМИ

Обґрунтовано роль та місце екосистемних послуг в механізмі прийняття управлінських рішень на різних ієрархічних рівнях господарювання.

Актуальність. Природний капітал є одним із факторів економічного розвитку. Дослідження різних екосистемних послуг дозволяє переконатися в прямій та непрямій залежності соціально-економічного розвитку від обсягу природного капіталу, а також своєчасно отримати інформацію про проблеми, що дозволить попередити соціальні, економічні та екологічні кризові ситуації. Поряд з цим, послуги екосистем є найбільш надійним та дешевим джерелом задоволення людських потреб, а врахування екосистемних послуг при плануванні та прийнятті управлінських рішень дозволяє заощадити кошти, які довелося б витратити в майбутньому, дати поштовх для зростання місцевої економіки, підвищити якість життя та захистити здоров'я людей. Окрім цього постійна наявність екосистемних послуг невірно тлумачиться, як їх невичерпність. Саме тому багато економічних рішень приймаються без урахування їхніх наслідків для навколишнього природного середовища.

Мета дослідження. Обґрунтування потенційних напрямків включення екосистемних послуг в управління економічними механізмами.

Основна частина. Економічний підхід до управління екосистемними послугами покликаний прояснити взаємозалежність між основними макроекономічними показниками (ВВП, НД, індекс розвитку людського потенціалу тощо) та станом екосистемних послуг [2]. Відтак, для успішної природоохоронної діяльності потрібен надійний економічний фундамент, в тому числі, явне визнання витрат і вигід від збереження та сталого довгострокового використання екосистемних послуг, їх ефективний і справедливий розподіл.

